

Promocja ekologii wśród dzieci i młodzieży na przykładzie programu telewizyjnego „Załoga Eko”

Radosław Niziołek

Abstrakt. Artykuł podejmuje problematykę promocji ekologii i postaw ekologicznych wśród dzieci i młodzieży poprzez środki masowego przekazu, w szczególności poprzez nowoczesne medium, jakim jest telewizja. Podejmowana jest tematyka wpływu edukacji ekologicznej prowadzonej za pomocą środków masowego przekazu na dzieci, młodzież, ale również dorosłych. Artykuł przedstawia aktualne i obiektywne spojrzenie na sytuację dziecka jako odbiorcy przekazu poświęconego edukacji ekologicznej i przedstawia telewizję jako medium kreujące pozytywny przekaz w oparciu o program telewizyjny „Załoga Eko”.

Słowa kluczowe: dziecko, media, ekologia, telewizja, edukacja

Abstract. Propagating of ecology among children and young people by television. The article is concerned with the problem of propagating ecology and ecological attitudes among children and youth by the means of the mass media, in particular with the modern medium in the form of television. The subject which is tackled refers to the influence of ecological education carried out with the means of the mass media and exerted on the children, youth but also on the adults. The article addresses a current and objective view on the situation of the child as the recipient of the message dedicated to ecological education and presents television as a medium creating this message.

Key words: child, media, ecology, television, education

Wstęp

Przekaz telewizyjny to najpowszechniejsze źródło kreowania ludzkiej wyobraźni. Dorosli ludzie nie pozostają obojętni wobec informacji przekazanych przez ten środek przekazu, stosują w swoim życiu wzorce zaczerpnięte ze środków masowego przekazu, naiwnie kierując się przyjętymi schematami. Zastanawiający pozostaje wpływ przekazu telewizyjnego na wyobraźnię najmłodszych odbiorców. Celem pracy jest próba oceny roli i wpływu programu telewizyjnego (i szerzej telewizji) na kształtowanie postaw ekologicznych dzieci i młodzieży. Dodatkowo odniesiono się do potrzeby czytania bajek dzieciom i zjawiska czytania literatury beletrystycznej wśród młodzieży.

Telewizja w aspekcie zjawiska socjologicznego ma wpływ na kształtowanie aktywności i tożsamości człowieka, a przekaz telewizyjny przechodził na przełomie ostatnich lat ogrom-

ną ewolucję, której doświadczamy po dzień dzisiejszy. Aby jednak pojąć ten proces zmian, należy przede wszystkim zrozumieć znaczenie telewizji i jej wpływu na społeczeństwo na przykładzie odbiorcy, jakim jest dziecko.

Podjęcie człowieka do pojęcia ekologii kształtuje wiele czynników, w tym środowisko, w którym przebywa. W tym środowisku zawiera się także rodzinny dom, nie tylko w kontekście materialnym, rzeczowym, ale także moralnym i metaforycznym. Jeśli dziecko miało szansę zetknąć się z dobrymi zasadami ekologicznymi w dzieciństwie, jeśli rodzice wpajali w niego ideały życia w zgodzie z naturą, celebrowali zamięłowanie do przyrody, hołubili praktykom ochrony środowiska, najprawdopodobniej to dziecko w dorosłym życiu będzie stosowało i wyznawało proekologiczne wartości. Ekologia będzie kojarzona przez niego ze zjawiskiem naturalnym, sentymentem i bezpieczeństwem – z dzieciństwem. Ekologia w życiu człowieka przybiera wymiar intelektualny, moralny, obyczajowy, prawny i ekonomiczny (Kłosowska 2000). Nie ogranicza się wyłącznie do namacalnych czynności, ale obejmuje także wszelkie idee ludzkiego rozwoju w świecie, gdy jednostka często kształtuje światopogląd całej społeczności. Ekologia nie tylko ułatwia rozwój człowieka, ale staje się szkołą bogatszego człowieczeństwa.

Potencjał „bycia eko”

Czy przekaz telewizyjny można nazwać „zjawiskiem”? Towarzyszy nam od wielu lat. Telewizja weszła na dobre do naszego świata i stała się nieodzownym elementem życia człowieka, kształtującym jego rozwój, wrażliwość, moralność, a często jedynym wyznacznikiem światowych trendów, także dotyczących ekologii rozumianej jako życie zgodne z naturą. Każdy człowiek ma na pewno swoją własną definicję ekologii, wykreowaną indywidualnie pod wpływem środowiska, w którym przebywa. Dla każdego z nas znaczenie tego słowa może być odmienne, bowiem: ile jest ludzi, tyle może być wyznaczników życia w zgodzie z naturą. Tym bardziej, że choć dzięki mediom ekologia najczęściej kojarzy się ze znanymi organizacjami, to jednak bogactwo propozycji współczesnej ekologii jest ogromne, tak jak ogromne są zapotrzebowania i wymagania ekologiczne stawiane ludziom.

Eko-edukacja, czyli czym skorupka za młodu...

Przyzwyczajiliśmy się do tego, że najbardziej „podatni” na edukację są młodzi ludzie i w myśl powiedzenia: „czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci”, naciskamy dzieci, młodsze rodzeństwo na kształcenie w samych sobie mobilizacji do nauki, do pogłębiania wiedzy. Faktem jest, że wraz z wiekiem coraz trudniej jest nam przyswajać teorię i coraz mniej otwarci jesteśmy na nowości, nie tylko edukacyjne, także techniczne. Tymczasem ludzie dorosli, choć stale towarzyszy im proces starzenia się, przez całe życie dysponują potencjałem rozwoju i umiejętnościami przyswajania wiedzy. Ludzie zachowują tę zdolność do późnych lat życia, ale warunkiem zachowania takiej umiejętności przyswajania wiedzy jest zastosowanie odpowiednich metod edukacji, dostosowanych do poziomu, właściwości i sprawności intelektualnych ucznia (Aleksander 2007).

Środowiskiem nauki można określić nie tylko szkoły czy uczelnie. To także miejsca pracy, w których ludzie przyswajają także terminy związane z ekologią. Najczęściej i najprościej przyswajana jest wiedza wynikająca z potrzeby codziennej samorealizacji zawodowej, zwłaszcza gdy pracodawca oczekuje od pracownika ambiciojnego podejścia do wypełniania obowiązków oraz wysokich kompetencji. Taka praca zapewnia człowiekowi, czasami mimo zaawansowanego wieku, wysoki poziom w dziedzinach, w których specjalizował się przez lata. Często wiedza i umiejętność tworzą nową jakość nazywaną „mądrością życiową”, która wynika z wielu czynności intelektualnych wykonywanych na bazie zdobytego bogatego doświadczenia. Ludzie, od których w życiu zawodowym wiele oczekiwano, których praca była stałym i intensywnym procesem edukacji, uczą się całe życie i są w stanie osiągnąć znaczące efekty edukacyjne. Mózg można porównać do mięśnia, który trzeba systematycznie ćwiczyć. Zmniejszenie intensywności dostarczanych informacji powoduje, że ten „mięsień” wiotczeje, a z czasem z trudem przyswaja nawet użyteczną wiedzę. Jak zatem odnieść te praktyki do dzieci i ich edukacji ekologicznej?

Sposób i metody kształcenia ludzi młodych w dużej mierze podyktowane są zachowaniem dorosłych oraz ich umiejętnością respektowania indywidualnych własności i odnajdywania się w realiach procesu dydaktycznego. Wyłącznie zaakceptowanie pewnej logiki w tej materii pozwoli na zbudowanie metodyki pracy edukacyjnej, która w harmonii z wybranym modelem kształcenia gwarantuje osiągnięcie zamierzonego wyniku. Podstawą tej metodyki jest uznanie priorytetu zasad, które w pedagogice oznaczają zarówno normy postępowania uznane za właściwe w celu osiągnięcia założonych celów pedagogicznego postępowania, jak też formułują podstawy, na których opiera się postępowanie właściwe dla procesu wychowania lub nauczania (Bednarczyk 2009). O nauczaniu można mówić nie w kategoriach pedagogiki, lecz andragogiki pracy, która jest teorią kształcenia i wychowania ludzi dorosłych także w zakresie ich samodoskonalenia i rozwijania szeroko pojętych umiejętności ekologicznych (Turoś 2006).

O kształtowaniu tożsamości i aktywności ludzi można mówić także w kategoriach relatywizmu kulturowego w psychologii międzykulturowej, a dokładnie ujmowaniu osobowości człowieka w kontekście analizy cech jednostkowych. Każdy człowiek indywidualnie reaguje na przekaz informacji. Obecnie można mówić o „toksycznym” wpływie środków masowego przekazu, często nachalnej propagandy i stosowanych obecnie w mediach różnych sposobów przekonywania do wybranych poglądów. Człowiek, jako istota społeczna funkcjonująca w danym środowisku, jest nastawiona na rozwój ukształtowany przez otaczający świat, światopogląd i powszechne opinie (Aronson 2006). Głównie dzięki codziennej prasie, mediom, wchodzimy w świat ekologii, rozumiemy symbolikę przekazu, poznajemy normy rządzące światem. Całe życie człowiek przyswaja zasady społecznej resocjalizacji uczestnicząc, często nieświadomie, w kulturowym kształtowaniu osobowości własnej jednostki.

Determinanty pozaszkolnych szkoleń z wiedzy o ekologii

Podstawowym narzędziem tworzenia nowej świadomości społecznej, opartej na posu-
mowaniu zasobów, są strategie rozwoju, zbudowane i realizowane w oparciu o partnerstwo
różnych sektorów życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Przesłanką ich wpro-
wadzania jest zapewnienie przez zrównoważony rozwój wysokiej jakości życia. Zrównowa-

zony rozwój jest więc kluczowym celem strategicznym, którego realizacja powinna sprzyjać równoważeniu wielu sfer jakości życia; dobrobytu, dobrostanu i błogostanu, jako nadrzędnego celu rozwoju w skali indywidualnej i zbiorowej (Kronenberg 2010).

Edukacja w życiu każdego człowieka, bez względu na wiek, jest istotnym modyfikatorem osobowości, które strukturalizacja stanowi zespół cech typowych dla danej społeczności i kreowanych w drodze zdobytych doświadczeń, także z okresu dzieciństwa. W literaturze przedmiotu można spotkać się także z określeniem „osobowości modalnej”, definiowanej jako dominujące właściwości osobowości, które występują wśród członków danej społeczności czy reprezentantów środowiska. Tożsamość człowieka jest często kształtowana poprzez wpływ środowiska. Nie każdy człowiek jest podatny na wpływ środowiska i wynika to głównie z jego cech charakterologicznych, które w pewnym stopniu są plastyczne i można je kształtować. Sami decydujemy o środowisku, w którym przebywamy, o doborze ludzi, z którymi przyjaźnimy się i których sposób bycia, zachowania i ogólnie pojęty światopogląd kształtuje nas samych (Aryle 2001). Do prawidłowego funkcjonowania i właściwego kształtowania tożsamości człowieka potrzebne są różne komponenty, które wzajemnie się uzupełniają.

Telewizja to nie bajka! Argumenty za czytaniem

Czytanie dziecku to piękny sposób na wspólne spędzanie czasu i wzmacnianie więzi rodzinnych, ale lektura to coś więcej niż przyjemność czy sposób na ukołysanie dziecka do snu. Czytanie dziecku jest obecnie ważniejsze niż kiedyś – w czasach wolnych od mediów. Wpajanie dziecku, od najwcześniejszych lat, miłości do książek pozwoli mu oprzeć się uzależnieniu od telewizji czy komputera i przede wszystkim – zdobywać wiedzę, wykształcenie i w przyszłości osiągnąć sukces! Z takiej perspektywy czas spędzony na wspólnym czytaniu jest swoistą „inwestycją”.

Szczególną rolę w literaturze dla dzieci odgrywają bajki. Bajkowe postaci i ich losy, powtarzające się wątki i motywy literackie stanowią trwały element doświadczeń ludzi danego kręgu kulturowego, stają się źródłem wzruszeń kolejnych pokoleń młodych czytelników (Tyszkowska 1978). Obok takich cech tekstu literackiego, jak: dostarczanie czytelnikowi doznań artystycznych czy emocjonalnych, należy zwrócić również uwagę na jeszcze jeden istotny element. Tekst literacki może być ważnym narzędziem wspierania rozwoju dziecka, które w tym wypadku jest odbiorcą przesłania bajki. Bajka nabiera wyjątkowego waloru u młodocianych czytelników i pociąga za sobą możliwości zaistnienia swoistej literackiej psychoterapii (Krasoń 2000). Jest to szczególnie ważne w przypadku dzieci z różnego typu dysfunkcjami, z dziećmi potrzebującymi szeroko rozumianego wsparcia psychicznego. Wobec takiego podejścia do literatury, powstało wiele opracowań poświęconych edukacji ekologicznej. Autorzy tych publikacji mają nadzieję, że wplatając wątek ekologiczny do bajki, będą w stanie przekonać swoich najmłodszych odbiorców do praktyk proekologicznych.

Analiza terapeutycznej funkcji bajek sprowadziła się do powstania i funkcjonowania w języku potocznym określenia „biblioterapii”, która ostatnio cieszy się coraz większym zainteresowaniem wśród nauczycieli i bibliotekarzy. Jako przedmiot włączona została na stałe do programu studiów podyplomowych doskonalących bibliotekarzy. Najlepsze skutki biblioterapii są możliwe do osiągnięcia poprzez wczesne wprowadzanie dziecka do świata

ekologii, zaczynając od wspólnego czytania bajek, a kończąc na nawyku czytania książek. Prowadzenie zajęć biblioterapeutycznych w bibliotece szkolnej może mieć ogromne znaczenie dla uczniów. Daje ono dużo więcej możliwości niż tradycyjna lekcja biblioteczna. Zajęcia tego typu mogą być również prowadzone w świetlicach socjoterapeutycznych oraz podczas innych zajęć z uczniami. Naturalnym sposobem uczenia się dzieci jest zabawa i wyobraźnia. Dlatego słuchanie i opowiadanie historii to doskonały sposób na nawiązanie z nimi wspólnego dialogu. Tworzone przez dorosłych, pomagają nie tylko dzieciom, lecz także ich rodzicom, nauczycielom i terapeutom w zrozumieniu dziecięcych marzeń, pragnień, problemów.

Pozostaje jednak zasadnicze pytanie: czy w dobie internetu, który zaczyna już wypierać telewizję, mamy jeszcze czas na gloryfikowanie literatury kosztem telewizji? Telewizja może posłużyć jako terapeutyczny środek wspomagający wychowanie ekologiczne dzieci. Internet jest także cennym źródłem materiałów dla pedagogów, gdyż stanowi kompendium wiedzy na temat możliwości prowadzenia zajęć wychowawczych i terapeutycznych w przedszkolu, bibliotece, świetlicy szkolnej oraz podczas niektórych godzin wychowawczych, gdzie poświęca się czas na naukę ekologii.

Ekologiczna kompetencja dziennikarzy

Kluczowym komponentem dla programu telewizyjnego promującego ekologię są dziennikarze, którzy pełnią rolę tzw. analityków zrównoważonego rozwoju. Są to przeszkoleni działacze i często ludzie, którzy na co dzień zajmują się ekologią rozumianą jako ruch społeczny kształtujący postawy ludzi. Program telewizyjny powinna cechować konwencja, w której analitycy tworzą grupę ekspertów, z którą dzieci rozmawiają o sprawach związanych z ekologią. W oparciu o taki skład osobowy tworzy się najpierw wiązki idei, pomysłów, wspólnych problemów, a następnie przekuwa je na projekty i poprzez nich przedstawia zasady ich wdrażania. Rolą analityków jest kreatywne generowanie pomysłów na projekty i kojarzenie wspólnych wątków. Analitycy zrównoważonego rozwoju stanowią idealną grupę docelową dla odpowiednio sprofilowanych szkoleń, dając dużą gwarancję na efektywne wykorzystanie przekazywanej wiedzy.

Programem, który doskonale trafił w oczekiwania odbiorców jest emitowany przez Telewizję Polską program pt.: „Załoga Eko” (fot. 1). Produkcja programu rozpoczęła się w 2011 roku, a program ma na celu budowanie świadomości i postaw ekologicznych u dzieci oraz ich rodzin (dociera również przez dzieci do rodziców, dziadków i opiekunów). Program promuje ekologiczny i zdrowy tryb życia.

Dzięki takiemu programowi chciano pobudzić dzieci do ekologicznego myślenia, stworzyć katalog ekologicznych działań oparty na świadomej wiedzy, a na dodatek zmienić ekologiczną mentalność, zatroszczyć się o wysoką jakość życia i ochronę środowiska poprzez uczulanie na unikanie negatywnych działań, które szkodzą przyrodzie, a tym samym nam wszystkim. Program traktuje środowisko i ludzi jako kapitał rozwojowy, który pomoże Polsce i Europie zdobyć konkurencyjną przewagę nad resztą świata (Grzędzińska i in. 2010).

W telewizji ciągle występuje deficyt kwalifikacji, podczas gdy to właśnie tam koncentruje się potencjał aktywności i praktyczna wiedza, jak najskuteczniej radzić sobie z problemami. Największym wyzwaniem jest więc uruchomienie tkwiącego lokalnie potencjału ludzkiej energii do działania (Baran 2004).

Fot. 1. Załoga Eko na planie zdjęciowym programu telewizyjnego (fot. R. Niziołek)
Photo 1. Eco Crew on the set of TV program

Zmiany w otoczeniu medialnym, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich kilku lat wywarły wpływ na priorytety w zakresie edukacji ekologicznej (Krupińska, Stoińska 1996). Uzmysłowano sobie, że edukacja ekologiczna powinna być wdrażana od najmłodszych lat, a dziecko jest idealnym odbiorcą takiego przekazu, co potwierdziła bardzo dobrze przyjęta emisja programu „Załoga Eko”.

Telewizja jako kreator ekologicznej świadomości

Skonstruowanie programu działania na rzecz środowiska i rozwoju poprzez telewizyjną edukację najmłodszych nie jest wprawdzie najważniejszym elementem tzw. polityki medialnej, lecz stanowiącym punkt wyjścia do realizowania zaleceń, związanych z korzystaniem z zasobów środowiska i ich ochroną. Podkreślić należy założenie, które można byłoby określić jak podstawową filozofią działań prośrodowiskowych. Tą filozofią jest włączenie problemów ochrony środowiska i rozwoju do szeroko rozumianego procesu podejmowania decyzji od najmłodszych lat. Założeniem podstawowym jest więc „środowiskowa” analiza przesłanek każdej decyzji dokonywana przy możliwie najszerzej partycypacji społecznej (Górski 2009).

Producentom programu „Załoga Eko” przyświeca daleko idąca koncepcja kształcenia postaw zgodnych z ideą trwałego i zrównoważonego rozwoju. Idea ta polega na traktowaniu dzieci jako najmłodszych odbiorców, ale także i najszybciej utrwalających wiedzę z zakresu potrzeby ochrony środowiska. Pojęciem, do którego warto się przy tym odwołać i powtarzać przy każdej możliwej sposobności jest ekologia rozumiana nie jako dyscyplina naukowa,

lecz ruch społeczny. W tym znaczeniu istotą ekologii jest interdyscyplinarne ujęcie projektowania systemów funkcjonowania w życiu codziennym w idei proekologii. Celem jest więc poszukiwanie równowagi pomiędzy zależnościami środowiskowymi i społecznymi, przy uwzględnieniu ograniczeń globalnych i lokalnych. Projekty takie polegają przy tym na polepszeniu efektywności ekologicznej, jak również wspieraniu jednostek terytorialnych w rozwijaniu przemysłu i infrastruktury, bez poświęcania jakości środowiska.

Zgodnie z założeniami można rozumieć ekologię promowaną przez program telewizyjny jako systemowe, dynamiczne podejście do równoważenia środowiska i procesów, które umożliwiałoby zarządzanie działaniami ludzi w sposób zrównoważony i trwały, np.: poprzez minimalizację zużycia materiałów i energii, zapewnienie akceptowalnej jakości życia społeczności lokalnych, przesunięcie skutków ludzkiej działalności do poziomu, w którym środowisko nadal jest w stanie równowagi, ale również utrzymywane są jednocześnie różnorakie wartości ekonomiczne i użyteczne człowieka (produkcja, handel, usługi i inne).

Podsumowanie

Silna i postępująca degradacja środowiska naturalnego, będąca efektem dotychczasowego postępu gospodarczego i społecznego stanowi poważne zagrożenie trwałości życia na naszej planecie. Z drugiej strony stały rozwój gospodarczy jest koniecznym warunkiem poprawy jakości życia ludzi oraz budowy cywilizacji opartej na informacji i wiedzy. W klasycznym ujęciu relacje pomiędzy sferą postępu technologicznego i ekonomicznego, a sferą naturalnych warunków środowiskowych mają dychotomiczny charakter. Wyrazem potrzeby zmian tego podejścia staje się koncepcja zrównoważonego rozwoju, rozumiana jako założenie stałego postępu gospodarczego i społecznego zharmonizowanego z zachowaniem walorów środowiska naturalnego oraz poszanowaniem zasobów przyrody (Grądzki, Majetun 2009)

Stworzenie programu telewizyjnego utrzymanego w konwencji edukacji szkoleniowej jest zgodne z koncepcją promowaną także przez Unię Europejską. W myśl postulatów Konferencji „Środowisko i Rozwój”, zrównoważony rozwój winien być wiodącą strategią społeczną i gospodarczą państw i społeczeństw. W świetle jej uchwał, zrównoważony rozwój to przede wszystkim strategia rozwoju społeczno-gospodarczego, która zakłada odpowiednio i świadomie ukształtowane relacje pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko i sferę społeczną. Program telewizyjny skierowany do najmłodszych odbiorców zdaje się być doskonałym środkiem edukacji tak bardzo promowanej w środowisku UE jako ład przestrzenny w zrównoważonym rozwoju gospodarczym.

Chcemy wierzyć w to, że profesjonalny program telewizyjny zrealizowany przez doskonale przygotowanych do tego zadania realizatorów pozwala systematycznie wprowadzania zmiany w codziennych praktykach wykonywanych przez dzieci, aby wykształcać w nich potrzebę życia w zgodzie z naturą. Kluczowe pozostaje pytanie, czy wierzymy w takie założenia, czy staramy się wierzyć i ufać takiemu przekazowi? A może wciąż kierujemy się stereotypami nakazującymi nam – rodzicom ograniczać dzieciom dostęp do telewizji, która „szkodzi”. Konkludując warto zastanowić się jeszcze nad jedną zasadniczą kwestią: może zamiast ograniczać dzieciom dostęp do telewizji, czy internetu, należałoby baczej obserwować ofertę mediów skierowaną do najmłodszych i rozsądnie dobierać programy, które oglądają nasze pociechy. Telewizja może uczyć! Może najwyższy czas, aby zdać sobie spr-

wę z tego, że nie można robić rewolucji ekologicznej pomijając fundamentalne założenie, jakim jest edukacja najmłodszych – naszej przyszłości...

Literatura

- Aleksander T. 2007. *Andragogika*, Wyd. Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości, Radom.
- Argyle M. 2001. *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa.
- Aronson E. 2006. *Człowiek istota społeczna – wybór tekstów*, PWN, Warszawa.
- Baran A. 2004. *W trosce o pracę. Raport o rozwoju społecznym Polska 2004*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- Bednarczyk H. 2009. *Ustawiczna edukacja zawodowa*, Wyd. ITeE-PIB, Radom.
- Górski M. 2009. *Prawo ochrony środowiska*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Grądzki R. 2009. (W:) Majetun M. (red.), *Rozwój zrównoważony – zarządzanie innowacjami ekologicznymi*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.
- Grzędzińska A., Majdzińska K., Sulowska A. (red.) 2010. *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Kłosowska A. 2000. *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa.
- Krasoń K. 2000. *Rozumienie i wyjaśnianie przeżywanego tekstu a komunikacja metaforyczna w pracy z dzieckiem potrzebującym wsparcia, Wspomaganie rozwoju., Psychokorekcja i psychostymulacja*, WSP, Bydgoszcz.
- Kronenberg J., Bergier T. (red.) 2010. *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Wydawnictwo Fundacji Sendzimira, Kraków, s. 217.
- Krupińska G., Stobińska K. 1996. *Inwestowanie w pracownika*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Noworól A. 2007. *Planowanie rozwoju terytorialnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Turoś L. 2006. *Andragogika pracy*, Wyd. L. Turoś, Warszawa.
- Tyszkowa M. 1978. *Baśń i jej recepcja przez dzieci, Baśń i dziecko*, Warszawa.

Radosław Niziołek

Wydział Radia i Telewizji im. Krzysztofa Kiesłowskiego
Uniwersytet Śląski
radek.niziolek@gmail.com